

Lukáš Zelenka:

"Zlaté nivy ideálu": zobrazené prostory v prozaickém díle Julia Zeyera

(Posudek oponenta diplomové práce)

Na úvod posudku bych rád vyzdvihl promyšlený výběr tématu Zelenkovy diplomové práce. Zeyerovských studií v posledních letech přibývá, vesměs však vycházejí z úzce zaměřeného odborného hlediska, případně se zabývají jen jednotlivými díly a jejich recepcí. Studií, které by se pokusily z nějaké perspektivy postihnout celek Zeyerových próz, především těch kratších, tj. samotný základ Zeyerova díla, je minimum. Lukáš Zelenka se tedy vydal na pole relativně málo zkoumané, otevřené různým možnostem čtení a interpretace a rád konstatuji, že se s náročným úkolem vyrovnal úspěšně.

Přestože si uvědomuje problematičnost definic prostoru (prostorovosti) v literárním díle, opírá se o důkladné seznámení s novějšími naratologickými (Ryanová) i poetologickými přístupy (Jedličková, Sławiński) a především s koncepty v českém prostředí tradičnějšími a vlivnými, reprezentovanými jmény jako Bachalard, Bachtin, Hodrová nebo Lotman (trochu jako dodatečný přílepek působí odstavec o Hausenblasově studii o prostoru v Máchově Máji). Tyto úvodní kapitoly dokázal pojednat systematicky a s kritickým nadhledem, ale bez přezírání, přičemž v další práci využívá především lotmanovské sémiotiky a Bachtinova konceptu chronotopu.

Zajímavým způsobem se diplomant vyrovnal s potřebou uplatnit v práci i historickou perspektivu. Sleduje Zeyerovo dílo z hlediska vztahu k dobovému uměleckému směřování devadesátých let, tedy nejprve na ose dekadentnost x romantičnost, poté si všímá symbolistních a secesních prvků ve spisovatelově díle. Tady chci vznést asi nejzávažnější výhradu vůči koncepci práce: charakteristice inovativních přístupů konce století mělo předcházet vyrovnání se se Zeyerovými východisky, tedy s lumírovskou poetikou. Tím by ovšem diplomant vnesl do práce hledisko proměn autorových idejí a poetiky, což je perspektiva, které se jinak usilovně vyhýbá.

V následujících kapitolách se na základě různých konceptualizací prostoru v literárním díle věnuje už konkrétním Zeyerovým textům. Nejprve se všímá (s oporou v naratologické příručce Ryanové) dobového "klimatu". Osobně bych polemizoval s vyhraněním protipólů "skutečnosti" a "snu", a to nejen proto, že autora zavádějí k nejistým úvahám o Zeyerově realismu. Domnívám se, že u Zeyera obecně hranice není mezi skutečností a snem pevně daná, neustále dochází k "mytizaci skutečnosti", stejně jako na druhé straně ke "zpřítomňování snu". K jednotlivostem: nevím, jestli je Zeyer první, kdo popisuje polární noc (44), ale severské scenérie se objevují již dávno před ním, např. u Rittersberka a Sabiny. Při hodnocení toho, co mohl čtenář "znát osobně" (46), by bylo třeba vycházet z dobové situace, v níž Florencie byla vzdáleným, fakticky "exotickým" městem. Pro prohloubení kapitoly o exotice doporučuji studii Antonína Límana Japonské motivy v díle Julia Zeyera (in AL: Kouzlo šerosvitu, 2008). Motivace Zeyerova ironického vztahu k českému maloměstu zase dobře vystupuje z memoárové knihy Františka Heritese Vodňanské vzpomínky (1905).

Kapitola Praha a Vídeň pojednává vztah Čechů a Němců v monarchii poněkud zjednodušeně, ale oceňuji zařazení samostatné kapitoly o Slovácích.

V dalších kapitolách autor uplatňuje sémiotický a tematologický přístup, když si v Zeyerových prózách všímá opozic blízkosti a dálky (zajímavě charakterizovaná otázka exulantství), vysokého a nízkého (pohled na Prahu z výšky Hradčan nebo Vyšehradu je konvencí už od romantiky, ale metafora "ukřížované Prahy" působí v práci poněkud násilně), města a venkova, útěku a vězení i jednotlivostí, jako je zahrada, dům, schodiště, věž nebo brána. Zvláště kapitola o domě přichází s originálními postřehy, byť lze těžko souhlasit s tím, že Severin se do osudů obyvatel domu U Tonoucí hvězdy "vcitíuje". Diplomantovy úvahy jsou tu někdy zkrátka na hraně spekulací, na druhé straně se vždy opírají o konkrétní místa textu a především – vždy také směřují k postižení jeho významové podstaty.

Do kapitol Univerzum příběhu a Hledání chronotopu autor shrnul především to, co se mu do práce už "nevešlo", resp. co už bezprostředně nesouviselo s tématem (prostor), ale co zjevně cítil jako podstatnou součást charakteristiky Zeyerových textů: postřehy o časové organizaci próz a o vypravěčské perspektivě. Úvahy vedené těmito směry stavím ještě výše než autorovy (byť rovněž zajímavé) pokusy popsat vztah Zeyerových próz k chronotopu rytířského či biografického románu. (Otázka na okraj: Přemýšlel jste, proč se onen homodiegetický vypravěč v Domě U Tonoucí hvězdy jmenuje právě Severin?) Dalším polem, kterého se diplomant "nutkavě", byť okrajově dotýká, ale k jehož definitivnímu řešení nepřistoupí, je vztah mezi Zeyerovými okultními zájmy a příklonem ke křesťanství (které v závěru jeho života a díla rozhodně nebylo jen estetickou kategorií).

Nemohu se nezmínit ještě o formální stránce práce. Pomínu drobnější pravopisné a stylistické chyby, kterých ostatně není mnoho (např. na s. 8, 9, 38 /4 x chyba ve jméne Barthes/, 42, 55, 61, 62, 84, 116 /smýšlely "o Zeyerovy"/), i nejistou dataci Zahrady mariánské (citát z Braunerové na s. 116 je v rozporu s poznámkou č. 484 na stejné stránce). Vadí mi ale sklon k publicistickému a obraznému vyjadřování: ne proto, že bych si nedovedl představit označení Dobrodružství Madrány jako "road movie" (65) nebo že bych měl zásadní problém se zmínkou o "soudružském ochladnutí vůči Zeyerovi, jímž by ani armáda chův nepohnula" (pokud tedy autor Fučíka četl; v seznamu literatury jsem ho nenašel) nebo o tom, že teorie fikčních světů byla v sedmdesátých letech minulého století ještě "na houbách" (14), ale proto, že někdy diplomanta jeho fráze zavádějí za hranice přesného pojmenování: vyhraněně pozorovatelskou pozici, tak charakteristickou pro českou prózu druhé poloviny 19. století, lze sotva nazvat "šmíráčkou" a odbýt ji floskulí, že "hrdina si zadělává na problémy, když, jak to u Zeyerových hrdinů bývá, šmíruje lidi" (86), případně mluvit o postavách jako o "našich voyeurech" (81). Podobně povídka Sníh ve Florencii rozhodně není jen "skicou o sladkobolném údělu umělce" (46), složitou problematiku Zeyerova protagonisty nelze zjednodušit prostřednictvím vágního označení "ahasverovský typus" (byť se k ní autor pak vrací důkladněji) a sotva lze také bez kontextu tvrdit, že Praha představovala "obrozenský svatý grál" (93). Na s. 66 se autor ve svém lehkém vyjadřování blíží rasově nekorektním postojům a problematické v odborném textu jsou i vágní fráze typu "jak to bývá, ruku v ruce s deziluzí se objevuje naděje" (110). Nesouhlasím ani se závěrečným hodnocením Zeyerových hrdinů jako "posledních záchvěvů romantismu" (120): i ve světle předchozích kapitol práce je

vnímám právě naopak, jako první pokusy popsat komplikovanou senzibilitu moderního člověka.

Takové výhrady patří k žánru oponentského posudku, neumenšují ale nijak vlastní kvality práce, které spočívají ve výběru náročného, ale významného tématu, v promyšlené kompozici, v užitečných přílohách práce, ve schopnosti orientovat se v odborné literatuře a bezpečně a jistě stylizovat i ve výsledcích, k nimž autor dospěl: na mnoha příkladech ukázal Zeyerovo dílo na ose mezi nedostupným ideálem a neuspokojivou skutečností, tedy v pozici charakteristické pro vnímající a myslícího člověka moderního světa.

Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení "výborně".

25. 1. 2015

PhDr. Václav Vaněk, CSc